

Пасляслоўе. Белая Русь і крыху Літвы.

Тэксты, якія ўвайшлі ў гэтую кнігу, пісаліся з перапынкамі на працягу апошніх амаль 18 гадоў і складаюць самую важную частку творчага даробку аўтара як «сур’ёзнага» гісторыка. (Маю на ўвазе, што як папулярныя, так і акадэмічныя публікацыі, прысвечаныя антрапалогіі харчавання або культурнай міфалогіі раслін і жывёл, не лічацца публікай і акадэмічнай навукай «сур’ёзнымі» — і хай так будзе.) Асноўную частку кнігі складае істотна перапрацаваная і дапоўненая «Хроніка Беларусі», штуршком да напісання якой паслужыў рэферэндум па скасаванні нацыянальнай сімволікі ўзору 1991—1995 гг., і праца над якой істотна змяніла светапогляд аўтара і нават ягоную нацыянальную самаідэнтыфікацыю. За час, які мінуў з яе першага выдання (2000 г.), адбылося шмат падзей як у жыцці Беларусі, так і ва «ўнутраным жыцці» гэтага тэксту, які ў вачах аўтара мае ўжо рысы пэўнай жывой істоты, часам вельмі дакучлівай і капрызнай. У 2006 г. аўтар зрабіў першую спробу абараніць дысертацыю на яго падставе, якая не была сустрэтая прыхільна акадэмічнай супольнасцю РБ. Галоўныя папрокі, калі абстрагавацца ад выпадковых кпінаў, зводзіліся да таго, што вытокі назвы *Белая Русь* аўтар наважыўся шукаць не ў *прадоннях* сялянскага фальклору — у галоўнай і ледзь не адзінай, дагэтуль, крыніцы беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці, — а ў еўрапейскай пісьмовай традыцыі, прытым пераважна лацінскай. Ну што ж рабіць, калі такую даследчыцкую стратэгію дыктуе ўвесь набор наяўных крыніц па тэме, і пісьмовых, і вусных? Другая спроба абароны дысертацыі, у 2008 г., была паспяховай, але адбывалася ўжо ў Літве. Ну і, нарэшце, прыйшла патрэба ўлічыць у гэтым выданні ўсе крытычныя заўвагі і новыя публікацыі па гісторыі назвы *Белая Русь*, так што гэтая рэдакцыя тэксту «Хронікі» — ужо 4-я, улічваючы дзве, даступныя толькі акадэмічнай публіцы. У кнігу дададзеныя некалькі важных раздзелаў, фактычна самастойных даследаванняў. Гэта, найперш, спроба сістэматызаваць крытэрыі размежавання Літвы і Русі ў часы ВКЛ і ў ключавым для разумення нашай гісторыі, як бесперапыннага цэлага, XIX стагоддзі. Як гэты падзел бачылі людзі, што належалі да непарыўнай традыцыі эканамічнай актыўнасці і поўнай юрыдычнай дзеяздольнасці, якая абарвалася недзе каля 70 або 100 гадоў таму? Без адэкватнага разумення розніцы паміж *Літвой* і *Руссю* ўсе разважанні над зместам назвы *Белая Русь*, ад XVI ст. тоеснай *Русі Літоўскай*, не маюць ніякай вартасці. Таксама важным падаецца новы раздзел з аналізам г. зв. «Гацішчаўскіх звестак» пра *Белую Русь*, у разуменні паходжання якіх надзвычай карыснай выявілася выдатная кніга ўкраінскага гісторыка Аляксея Талочкі. Асобны раздзел прысвечаны сучасным метадалагічным пlynям, у рэчышчы якіх трэба разумець выкладзеныя ў кнізе факты і іх узаемныя сувязі: імагалогіі і метагеаграфіі. 10—15 гадоў таму аўтар збіраў факты і спрабаваў іх тлумачыць, не маючы належнай тэарэтычнай і метадалагічнай падрыхтоўкі. Спадзяюся, гэты недахоп цяпер папраўлены. Ну і, нарэшце, працяглая спрэчка з Алегам Латышпонкам наконт сутнасці венгерскага ўплыву на гісторыю *Белай Русі* наштурхнула аўтара на ідэю звярнуцца да магчымых візантыйскіх (грэчаскіх) каранёў лацінскай *Russia Alba*. Было б па-свойму лагічным, калі б з цягам часу візантыйская версія знайшла пераканаўчыя пацвярджэнні:

усё-такі апошнія некалькі стагоддзяў вобраз Беларусі — *Белай Русі* ўспрымаецца амаль выключна ў праваслаўнай традыцыі і за апошнія стагоддзі стаў неад’емнай часткай ідэнтычнасці праваслаўнай большасці краіны (а таксама больш як паловы католікаў). Сама спроба тлумачыць паходжанне і сэнс *Белай Русі* ў лацінскіх тэрмінах непазбежна натыкаецца на глухі, часта іррацыянальны, супраціў беларускай аўдыторыі. Візантыйская версія не адмаўляе, а дапаўняе выказаную аўтарам у 2000 г. гіпотэзу пра магчымасць паходжання канцэпта *Белая Русь* ад сканструяванай сярэднявечнымі схаластамі *Албаніі*, размешчанай недзе на самай поўначы Еўрапейскага кантынента. Але як жа часта сутыкаемся з тым, што пэўны элемент лацінскай інтэлектуальнай традыцыі мае глыбокія грэчаскія карані. А лацінская геаграфія ўся трымалася на здабытках антычных грэчаскамоўных інтэлектуалаў.

За 10 гадоў, што мінулі ад першага выдання «Хронікі Беларусі», аўтар яшчэ больш пераканаўся, што Беларусі — *Белай Русі*, як назве суверэннай дзяржавы, што з’явілася на карце свету ў 1991 г., нічога не пагражае. (Як, па вялікім рахунку, нічога не пагражае на сёння існаванню самой дзяржавы, хаця многія палітыкі паспяхова эксплуатауюць штучна раздзьмуваную пагрозу страты суверэннасці.) Рэальных канкурэнтаў у назвы *Беларусь* няма і наўрад ці іх можна прадбачыць. Наіўна думаць, што нейкая іншая назва, накшталт *Вялікалітвы* або *Балтакрывіі*, здолее выцесніць з масавай свядомасці *Беларусь*, як быццам не пад гэтай назвай адбылася вельмі складаная і супярэчлівая сацыяльная і эканамічная эмансіпацыя большасці насельніцтва краіны, урбанізацыя і ліквідацыя непісьменнасці і, нарэшце, пабудова ўласнай дзяржавы. Ды і матэрыялы гэтай кнігі пацвярджаюць досыць доўгую ўжо легітымнасць назвы *Белая Русь*. Амаль 400 гадоў таму яна ўжо ўжывалася як назва большай часткі тэрыторыі сучаснай краіны — *Літоўскай Русі*. І паступова «ператраўляла» перыферыійныя тэрыторыі гістарычнай Літвы, населеныя пераважна русінамі або славянізаванымі літвінамі. Так што сённяшняя Беларусь калі і не супадае з гістарычнай *Белай Руссю*, дык розніца складае ўсяго толькі некалькі былых *літоўскіх* павеатаў. Але суб’ектыўны даследчыцкі інтарэс аўтара ўсё больш звязваецца менавіта з гэтымі перыферыійнымі павеатамі, з тымі выпрабаваннямі, праз якія яны прайшлі за апошнія два стагоддзі, са спробамі адшукаць і расшыфраваць «гістарычны тэстамент» лацінскай культурнай меншасці краіны. Гэтая меншасць за апошнія стагоддзі зазнала цяжкія страты чалавечага патэнцыялу — праз савецкія і нацысцкія рэпрэсіі, праз масавую эміграцыю сярэдзіны XX ст. і поўнае знікненне ўласных рэпрэзентатыўных інстытутаў і ўласнай інтэлектуальнай традыцыі. Спробы зразумець магчымасці адраджэння гэтай *літвінскай* традыцыі як мінарытарнай, у цалкам новых варунках незалежнай Рэспублікі Беларусь, вызначаюць даследчыцкія прыярытэты аўтара цягам апошніх 5 гадоў. У гэтай рэдакцыі «Хронікі Беларусі» гэта можна заўважыць у апошніх пахраналогіі раздзелах. Была нават ідэя назваць увесь зборнік «Белая Русь і крыху Літвы», але рэдакцыя палічыла такую назву занадта какетлівай для навуковага выдання і, мабыць, мела рацыю.

Павагі да мінарытарных культурных традыцый беларускаму *дыскурсу* надзвычай бракуе. Спадчынай доўгіх стагоддзяў прыгону з’яўляецца своеасаблівы культурны аўтызм большасці нашых суайчыннікаў, калі па ўмаўчанні лічыцца,

што кожны сусед (аднавясковец) мусіць быць абсалютна тоесны табе як культурнай адзінцы, выконваць усе тыя самыя магільныя рытуалы і валодаць усімі тымі самымі вытворчымі навыкамі. Любыя несупадзенні аўтаматычна выдаюць меркаванага *чужынца*, нелегітымнага ў традыцыйнай культуры (напрыклад, пана, яўрэя або каваля-*чараўніка*). Але паслядоўная культывацыя такой псіхалогіі стрымлівае развіццё не толькі культурнай разнастайнасці, але і моцна прыгнятае прадпрымальніцкую, а асабліва інавацыйную актыўнасць. І гэта, між іншым, — пана такой татальнай культурнай уніфікацыі ў межах краіны, якая была сфармуляваная *грамадоўцамі* як нацыянальны ідэал 100 з нечым гадоў таму. Шлейф такіх канатацый дагэтуль цягнецца за назвай нашай краіны, хаця, хочацца спадзявацца, паступовая змена пакаленняў здольная выправіць становішча.

Астатнія матэрыялы зборніка ўжо недзе публікаваліся. Большасць — у часопісе «Спадчына» напрыканцы 1990-х, калі збіраўся матэрыял для «Хронікі...» і аўтар вывучаў гісторыю картаграфавання тэрыторыі сучаснай Беларусі. Асабліва важныя тут артыкулы пра адлюстраванне Беларусі на карце Ідрысі, упершыню апублікаваны ў «Беларускім гістарычным часопісе», у істотна дапрацаванай рэдакцыі, і артыкул пра Эбсторфскую карту. Шэраг матэрыялаў па іканаграфіі XVI—XVIII стст. таксама лагічна ўпісваецца ў замысел укладальніка, пацвярджаючы агульную назву зборніка: «*Імагалогія Беларусі*». Гутарка ідзе пра сістэматызацыю ведаў па гісторыі фарміравання сучаснага вобраза краіны, убачанага пераважна вачыма іншаземцаў. Большасці саміх беларусаў гэтая *гісторыя вобразаў* знаёмая вельмі слаба, яны яшчэ толькі пачынаюць успрымаць уласную краіну як нешта цэласнае і разам з тым асобнае ад СССР і, глядзячы глыбей, ад *трыадзінай* Русі. У гэтую ж *імагалагічную* канцэпцыю ўкладаецца артыкул пра эвалюцыю «палітычнага народа» ВКЛ у Сярэднявеччы і Новым часе, які шмат у чым перагукаецца з раздзелам асноўнай часткі кнігі пра размежаванне Літвы і Русі. І нарэшце, у зборнік уключаная найбольш поўная версія супольнага з А. Латышонкам артыкула пра гісторыю беларуска-(літоўска)-венгерскіх дачыненняў у межах тых жа гістарычных эпох. (Апроч беларускамоўнай, існуюць таксама венгерска- і нямецкамоўныя скарачаныя яго версіі.)

Канструяванне сучаснага вобраза нашай краіны на падставе міфалагічных і графічных элементаў, якія маюць доўгую гістарычную легітымнасць, — улюбёная тэма аўтара. Па сутнасці, той самай задачы прывечвання і публікацыі на тэму нацыянальнай кулінарнай ідэнтычнасці, якія склалі аснову шматгадовага праекта «Наша страва». У нейкім сэнсе, усё што рабіў аўтар цягам сваёй творчай біяграфіі, так ці інакш датычыць *імагалогіі Беларусі*. (Дадаючы ў дужках: не выключаючы і часткі гістарычнай Літвы.) Хацелася б, каб шануюныя чытачы, русіны або літвіны, падзялілі з аўтарам гэты плён ягоных доўгіх росшукаў, і нават калі не ва ўсім пагаджаючыся ў высновах, ацанілі карэктнае і ашчаднае стаўленне да самых розных крыніц і апавядальнікаў, кожнага з якіх хацелася б прадставіць аўдыторыі ў максімальна нескажоным выглядзе. Уважлівага і бесстаронняга і, спадзяюся, прыемнага ды карыснага чытання!

Люцынка, сакавік 2010 — травень 2013 гг.